

Aşkabat Müzelerindeki Halılar

Serap Leloğlu-Ünal*

Topraklarının büyük bir kısmı Karakum Çölü üzerinde yer alan, bugün 4,5 milyona yakın bir nüfusa sahip olan Türkmenistan Orta Asya'da küçük bir ülkedir. Savaşlar ve bağımsızlıklarını yitirmek gibi her türlü baskıya karşılık, yüzyıllarca geleneklerine bağlı bir millet olarak yaşayan Türkmenler, bu geleneklerini günümüzde de yaşatmaya çalışmaktadırlar.

Türkmen kültürünün önemli bir parçası olan halı, yüzyıllar boyunca renk, teknik ve motif özelliklerini yitirmeden günümüze ulaşmıştır. Boy özelliklerine göre gruplanabilen Türkmen halıları zengin bir motif dünyasına sahiptir. Halı Bakanı sayın Ogulnabat Meredova'nın "ezber elli gelin kızlar" olarak tanımladığı dokumacılar, çevrelerinden gördüklerini, halk hikayelerini ya da duygudüşüncelerini bu halılara yansıtırlar. Türkmen halkının bir sevgi ve şevkat yumağı altında birleşmesini sağlayan, gelenek, görenek ve inançları benliğinde taşıyan halı, aynı zamanda devlet sembolü olarak bayraklarında da yer alır.

Türkmen halılarına önce "Buhara Hanlığı" sahip çıkmış. Türkmenistan'ın çeşitli bölgelerinden getirilen halıların Buhara pazarında satılmasını sağlamış. İşte bu nedenle hâlâ, Türkmen halılarının bir bölümü, özellikle Tekelerin "Kuşlu Göllü" halıları Buhara halısı olarak bilinir. Daha sonra Ruslar sahip çıkmışlar. Bölgede dokuttukları halıları başka yerlerde pazarlamışlar. Bir anlamda halıcılığa destek olmuşlar ama kendi sergilerinde sergilemişler, kendi maddi çıkarları için kullanmışlar, dolayısıyla kendilerine maletmişler. Bugün, çok şükür, Türkmenler bağımsızlar ve kendi kültürlerine sahip çıkabiliyorlar.

Türkmen halkının hayatında önemli yeri olan halı için Türkmenistan'ın başkenti Aşkabat'ta bir müze kurulmuştur. *Türkmenistan Halı Müzesi* adlı bu müze 20 Mart 1993 yılında kurulmuş olup, beş yıldır faaliyet göstermektedir. Cumhurbaşkanı Sayın Saparmurat Türkmenbaşı'nın emri ile kurulan müze, Aşkabat'ın en

Resim/Picture 1

Türkmenistan Halı Müzesi.
Turkmenistan Carpet Museum

işlek caddelerinden olan Köroğlu Caddesi üzerindeki, daha önce ticarî amaçla kullanılan bir bina içine yerleşmiştir. İerleşmeden önce güveye karşı bir önlem olarak bütün bina mermer kaplanmıştır.

Bugün müzenin koleksiyonunda yaklaşık 1000 kadar halı ve halı ürünleri bulunmaktadır. Hepsinin düzenli olarak envanterlerinin yapıldığı söylenmekle birlikte envanter defterlerini görmemiz mümkün olmadı.

Halılar, Müze'ye satın alma yolu ile gelmektedir. Ayrıca, Türkmenistan'da yurt dışına halı çıkarmak yasak olduğu için gümrükte el konan halılar da müzeye gönderilmektedir. Bunların yanısıra, el dokuma fabrikalarında dokunmuş halılardan en iyileri seçilerek müze koleksiyonuna aktarılıyor.

Müze Müdürü Tuvakbibi Durdiyeva, koleksiyonlarında çok sayıda halı ve halı ürünleri olduğu için hepsini sergileyememekten şikayetçi idi. Ancak güzel bir yol bulmuşlar. Müze'de düzenli aralıklarla sergiler değişiyor. Bir süre torbalar, daha sonra ensiler, bir süre sonra kapılıklar sergileniyor. Böylece koleksiyondaki diğer kıymetli parçalarda ilgilenenlere takdim edilmiş oluyor. Mayıs ayında Müze'de halı ve ensilerden meydana gelen 480 parça sergileniyordu.

Müze binası, bir arakat ile iki asıl kata sahiptir. Bu katlarda sergiler boylara göre düzenlenir. Girişin de olduğu alt katın sol tarafında Hazar ve Daşhovuz vilayetlerinde oturan Yomutların ve sağ tarafında ise Ersarilerin halıları sergilenmektedir. Bu katta ayrıca, "akyüp" denilen kabartma halı ürünleri vardır. Çadırların kenarlarına

* Başbakanlık Atatürk Kültür Merkezi Uzmanı.

Carpets in Askabat Museums

Serap Leloğlu-Ünal*

Turkmenistan is a small country in Central Asia, the population of which is approximately 4.5 million, today, and the major part of the lands of which lay in Karakum desert. Turkomans, who have always been a nation deeply attached to traditions, for centuries, in spite of every kind of oppression undergone through the years, such as wars and loss of independence are still trying to maintain these traditions.

Turkoman carpet, a significant part of Turkoman culture, has reached our time without any loss in its characteristics in color, motif and technique. Turkoman carpets, which can be grouped according to their sizes, posses a rich variety of motifs. The weavers, defined as "memory-handed brides" by the Turkoman-Carpet-United Minister Ogulnabat Meredova, reflect what they see around them, legends or their thoughts-feelings on the carpets. Carpet, which provides the unity of Turkoman

* Specialist, Atatürk Cultural Center.

Resim/Picture 2

Türkmenistan Halı Müzesi alt kattaki sergi salonu.

Exhibition hall on the first floor of the Museum.

Resim/Picture 3

Türkmenistan Halı Müzesi üst kattaki sergi salonu ve Türkmen çadırı.

Exhibition hall on the second floor of the Museum and the Turkoman tent.

Resim/Picture 4

Türkmenistan Halı Müzesi'nde sergilenen "Onurga Gölü" Ersari halısı.

Ersari Carpet with ' Onurga Göl' exhibited in Turkmenistan Carpet Museum.

gerilmek amacı ile yapılan bu parçalar, çok eziyetli bir iş olan keten üzerine kıl çivi ile dokunurdu.

Ara kat binaya sonra ilâve edilmiş olup, sadece Teke boyuna ait büyük halı yer alır. Bu halı, 264 metrekare olup, 1941'de Moskova'nın kültür yılı ilân edilmesi üzerine dokunmuştur. "Türkmen'in Kalbi" adını taşıyan ve sekiz ayda dokunan halı bu yıla kadar dünyanın en büyük halısı sayılıyordu. Bu yıl 38 dokuyucu tarafından dokunan ve Türkmenistan'a bağımsızlığı kazandıran Cumhurbaşkanı Sayın Saparmurat Türkmenbaşı'nın adı ile anılan halı, 266 metrekare olup, günümüzde dünyanın en büyük halısı sayılır. Müze'nin üst katında ise, en kalabalık boylardan olan ve Ahal ve Merv vilayetlerinde oturan Tekelerin halıları sergilenir. Bu katta ayrıca iki adet "iki yüzlü halı" vardır. Müze'de çalışan mihmandarlar, çok ince dokunmuş olan bu kıymetli halılar ile ilgili hikayeyi şu şekilde anlatırlar: "*Türkmenistan'a sefer düzenleyen İran Şahı Türkmen halılarına hayran kalmış ve dönerken birçok dokumacıyı savaş esiri olarak İran'a götürmüştü. Orada, en güzel halıyı dokuyan dokumacıları serbest bırakacağını söyleyerek, dokumacılık işine devam etmelerini istemiş. Bir süre sonra dokumacılardan biri dikey tezgâhta iki yüzlü halıyı dokuyarak Şah'a sunmuş. Halıyı çok beğenen Şah, bir daha aynı tür bir halı dokuyamaması için dokumacının gözlerini oydurmuş.*"

Üst katta ayrıca bir de Türkmen çadırı kurulmuştur. Bütün çadır içi dekorasyonu ile sergilenen bu çadır, halk bilim araştırmacılarına da ipuçları vermektedir.

Genellikle 19. ve 20. yüzyıla tarihlendirilen halı ve halı ürünlerinin bulunduğu Müze'nin en eski halısı 17. yüzyıla tarihlendirilen Merv'den gelmiş bir Teke halısı ile gene 17. yüzyıla tarihlendirilen bir Salur Ensisidir.¹

Sayın Durdiyeva, zaman zaman yurt dışı sergilerine katıldıklarını da belirtti. Bunlardan Türkiye'deki, TİKA ile Türkmenistan Hükümeti'nin ortak bir çalışması sonucu gerçekleştirilen 1994 yılında İstanbul Askerî Müze'de açılan sergi idi.

Aşkabat'taki zengin halı koleksiyonuna sahip bir diğer müze, Türkmenistan Millî Tarih ve Etnografya Müzesi'dir. Ne yazık ki, müzenin kuruluşu ile ilgili bir bilgi edinemedik, ancak, bağımsızlıktan öncede bu müzenin varlığından haberdarız ve Türkmenistan Halı Müzesi kurulurken, bu müzedeki halılardan götürüldüğünü biliyoruz.²

Geniş bir bahçe içinde yer alan Müze binası tek katlı olup, genellikle kazı buluntularından meydana gelen büyük bir koleksiyona sahiptir. Birkaç odayı dolduran, kazılardan ele geçirilmiş seramik ve taş parçalar Türkmen tarihine ışık tutacak niteliktedir. Bunların yanı sıra 500'den fazla

¹ Ensi, çadırın kapısına asılan düz halıdır. Özel günlerde asılan bu halı, üzerindeki motiflere göre günün anlamını vurgulardı. Bir örnek vermek gerekirse, üzerinde kopuz motifi olan enşiler, kutlamalarda ya da düğün törenlerinde asılırdı.

² Bu yazı çerçevesinde Türkmenistan Millî Tarih ve Etnografya Müzesi'nin deposunda saklanan halılardan bir kısmının fotoğrafını yayınlıyoruz. Bunların içinden bir kısmı hiç değilse araştırmacıların işine yarar diye düşünüyoruz.

people in a sense of love and sharing and which carries traditions and believes in its character also exists on their flag as a symbol of state.

The ownership of Turkoman carpets has been claimed first by the "Buhara Khanate". The carpets brought from various regions of Turkmenistan have been sold in Buhara markets. This is the reason why a group of Turkoman carpets, especially the "Kuşlu Göllü" carpets of the Tekes, are known as Buhara carpets. They have, then, been claimed to be owned by the Russians. They have sold the carpets, which they had woven in the region, in different places. Even though they have given support to carpet-weaving in a sense, they have, at the same time, exhibited the carpets in their own exhibitions, used them for their own financial benefits and consequently claimed the possession of this art of carpet weaving. Today, being independent, the Turkomans can stand up for the culture, which actually belongs to them.

Turkmenistan Carpet Museum has been opened in Askabat, the capital of Turkmenistan, on 20 March 1993, for carpets which hold an important place in the lives of Turkoman people; and this Museum has been carrying out its activities ever since. This Museum has been established in a building, previously used for commercial purposes, located on Koroğlu Street, one of the busiest streets of Askabat, upon the order of President Saparmurat Türkmenbaşı. The whole building has been covered with marble before setting in, as a precaution against moths.

Today, there are about 1000 pieces in the collection of the Museum. Even though it is said that regular inventories are kept, it has not been possible for us to see the relevant records.

The carpets are collected by means of purchasing Besides, since it's forbidden to take carpets out of Turkmenistan, those that are confiscated by the customs are also sent to the Museum. Other than these, the best samples woven in the hand-weaving factories are also included in the collection of the Museum.

The Director of the Museum Tuvakbibi Durdiyeva was complaining about not being able to exhibit the whole collection due to the lack of space. However, they have found a good solution of changing the contents of the exhibition in regular intervals. This way, all the precious pieces of the collection are displayed and have

Resim/Picture 5

Türkmenistan Halı Müzesi'nde sergilenen Teke boyuna ait bir kapılık.

A door-top belonging to Teke, displayed in the Museum.

Resim/Picture 6

Türkmenistan Halı Müzesi'nde sergilenen Akşabat Halı Fabrikası'nda dokunmuş bir halı. "Kuşlu göllü" bu Teke halısı 310x1.96 m. ölçülerindedir.

A carpet woven in the Askabat Carpet Factory, in display in the Museum. The dimensions of this "Kuşlu Göllü" (with bird & lake) Teke carpet are 3.10 x 1.96 (m).

Resim/Picture 7

Türkmenistan Halı Müzesi'nde sergilenen bir kaplık.

A door-top displayed in the Museum

halı ve halı ürünlerinden meydana gelen zengin koleksiyonunun küçük bir bölümü ne yazık ki tek bir odada sergilenmektedir. Müze'nin en eski halı ürünü, 18. yüzyıl sonundan gelen bir Salur ensisidir.

Her iki müzede de halıların en fazla 17. yüzyıl ortalarına tarihlendirilmiş olması dikkat çekiciydi. Çünkü biliyoruz ki, Avrupa ve Amerika müzelerinde daha eski

dönemlere tarihlendirilebilen Türkmen halıları mevcuttur. Türkmenistan'daki araştırmalarımız sırasında, yetkililerden, bağımsızlıktan önce Rusların eski halıları Moskova ve Petersburg müzelerine gönderdiklerini öğrendik. Bu halıların bir an önce geriye iadesi için girişimlerin başlatılması, Türkmen kültür tarihinin bütünlüğü açısından elzem olduğu kanısındayız. 8

the chance to get the attention they deserve. 480 pieces consisting of carpets and ensis were on display in the Museum in May.

The Museum building has two main floors and one mezzanine floor. The exhibitions are arranged on these floors according to the sizes of the carpets. On the left side of the first floor, where there is also the entrance, the carpets of the Yomuts, inhabiting the cities of Hazar and Daşhovuz; on the right side of the same floor, the carpets of Ersaris are displayed. Embossed carpets called "akyüp" are also exhibited on this floor. These pieces, produced for stretching on the sides of tents, are made by weaving on linen with kıl çivi (a kind of very thin niddle), which is an extremely tiring task.

Resim/Picture 9

Türkmenistan Milli Tarih ve Etnografya Müzesi'nin deposundan "Armanlı Göllü" bir Ersari halısı. 19. yy. başında Kerki'de dokundu bu halı 189x1.33 m. ölçülerindedir (Env. no. 581).

An "Armanlı Göllü" Ersari carpet from the stores of Turkmenistan National History & Ethnography Museum. Woven in Kerki in the beginning of the 19th century. Its dimensions are 1.89 x 1.33 (m) (Inv. no. 581).

Resim/Picture 8

Türkmenistan Milli Tarih ve Etnografya Müzesi.
Turkmenistan National History and Ethnography Museum.

Turkmenistan National History & Ethnography Museum.

Resim/Picture 10

Türkmenistan Milli Tarih ve Etnografya Müzesi'nin deposundan bir Ersari halısı. 18. yüzyıla tarihlendirilen bu halı 72x32,5 cm. ölçülerindedir (Env. no. 785).

An Ersari carpet from the stores of Turkmenistan National History & Ethnography Museum. The dimensions of the carpet dating back to 18th century are 72x32.5 (cm) Inv. no. 785).

Resim/Picture 11

Türkmenistan Milli Tarih ve Etnografya Müzesi'nin deposundan Salur Ensisi. 18. yy. sonuna tarihlendirilen bu ensi 147x176 cm. ölçülerindedir (Env. no. 319).

A Salur Ensi from the stores of Turkmenistan National History & Ethnography Museum. 18th century, 147 x 176 (cm) (Inv. no. 319).

Resim/Picture 12

Türkmenistan Milli Tarih ve Etnografya Müzesi'nin deposundan bir namazlık 108x134 cm. ölçülerindedir (Env. no. 321).

A prayer rug from Turkmenistan National History & Ethnography Museum. 108 x 134 (cm) (Inv. no. 321).

Only the big carpet belonging to the Teke clan is placed on the mezzanine floor which is added to the building afterwards. This 264 sq.m. carpet has been woven upon the announcement of 1941 as the year of culture in Moscow. This carpet named "the heart of the Turkoman" which had been woven in eight months had been considered as the largest carpet in the world up to this year. The carpet woven by 38 weavers and which is named after President Saparmurat Türkmenbaşı, who has gained the independence for Turkmenistan is 266 sq.m. and it is considered to be the largest carpet in the world, today. On the second floor, the carpets on display are those of the Tekes, who constitute one of the most populated clans, inhabiting the cities of Ahal and Merv. There are also two "two faced carpets" placed on this floor. The hosts working in the Museum narrate as follows the story concerning these very finely woven precious carpets: "The Persian Shah attacking Turkmenistan admires the Turkoman carpets and returning home, he takes with him many carpet weavers as prisoners of war. There, he tell them that he will set free the one to weave the best carpet and asks them to carry on with the art of carpet-weaving. After a while, one of the weavers

weaves the two faced carpet on vertical loom, and presents it to the Shah. The Shah likes the carpet so much that he has the weavers eyes burnt out to make sure that he can never weave anything similar again."

There is also Turkoman tent pitched on the second floor. This tent, exhibited with full inside decorations also serves in giving hints to researchers of social sciences.

The carpets in the Museum generally date back to 19th and 20th centuries. The oldest pieces of the collection are a Teke carpet from Merv and a Salur ensi, both dating back to the 17th century.¹

Tuvakbibi Durdiyeva stated that they occasionally participate to the exhibitions abroad, one of which had been the exhibition realized as a result of the Turkoman Government, and opened in İstanbul Military Museum, in 1994.

¹ Ensi is the plain carpet hung at the doors of tents. This carpets, hung on special occasions, used to emphasize the meaning of the day by means of the motifs on them. For example, Ensi's with kopuz (one-stringed guitar) motif used to be hung on the occasions of celebrations or wedding ceremonies.

Resim/Picture 13

Türkmenistan Milli Tarih ve Etnografya Müzesi'nin deposundan bir Ersari halısı. Lebab vilayetinden gelen halı 19. yy.'a tarihlendirilen bu halı 128x89 cm. ölçülerindedir (Env. no. 594).

An Ersari carpet from the Turkmenistan National History & Ethnography Museum. The carpet originated from Lebab, dates back to 19th century. Dimensions: 128 x 89 (cm) (Inv. no. 594).

Another museum possessing a rich carpet collection in Askabat is Turkoman National History and Ethnography Museum. Unfortunately, we could not collect any information concerning the establishment of this Museum; however, we know that this museum existed even before the independence and some pieces had been transferred from here to the Turkoman Carpet Museum during its establishment²

The museum building is one-story high, located in a large garden. This Museum owns a vast collection, consisting mostly of findings from archeological excavations. Ceramic and stone pieces obtained from such excavations, which are arranged in a couple of room, can shed light on the Turkoman history. Other than these, a rich collection consisting of more than 500 carpets and similar products is unfortunately displayed in a single room only. The oldest piece of this collection is a Salur Ensi of the end of the 18th century.

It was interesting that the oldest carpets in both museums dated back only to the middle of the 17th century. We know that in the museum in Europe and America, there exist carpets dating back to earlier periods. Upon our researches in Turkmenistan, we have come to learn from the relevant authorities that the Russians had sent the old carpets to museums of Moscow and St. Petersburg. We believe that the immediate commencement of interventions for the returning of such carpets is a must with regard to unity of the history of Turkoman culture.

² Within the scope of this article, we are publishing the photographs of some of the carpets kept in the storage's of Turkoman National History and Ethnography Museum. We believe that a least some of them will prove to be very useful for the researchers working on the subject.

Resim/Picture 14

Türkmenistan Milli Tarih ve Etnografya Müzesi'nin deposundan "Güllü Göl" motifleriyle bezeli bir Ersari çuvalı. 19. yy. sonuna tarihlendirilen bu çuval 176x94 cm. ölçülerindedir (Env. no. 287).

An Ersari storage bag with "Güllü Göl" motifs. Dates back to 19th century and of 176 x 94 (cm) size. (Inv. no. 278).

Resim/Picture 15

Türkmenistan Millî Tarih ve Etnografya Müzesi'nin deposundan bir Saruk çuvalı. 19. yy.'a tarihlendirilen bu çuval 92x128 cm. ölçülerindedir (Env. no. 180).

A Saruk storage bag. Dates back to 19th century and of 92 x 128 (cm) (Inv. no. 180).

Resim/Picture 16

Türkmenistan Millî Tarih ve Etnografya Müzesi'nin deposundan bir Ersari gergisi (duvar halısı). 19. yy. sonuna tarihlendirilen bu halı 123x206 cm. ölçülerindedir (Env. no. 178).

An Ersari wall carpet from the Museum. 19th century, 123 x 206 (cm) (Inv. no. 178).

Resim/Picture 17

Türkmenistan Millî Tarih ve Etnografya Müzesi'nin deposundan "Kerpiç Göllü" bir Saruk kapılık. 20. yy. başına tarihlendirilir.

A Saruk door-top from the stores of the Museum. 20th century.